

שבת טיש

מתוך סדרת ספרי "שבת טיש"

ספורים ואגדות פנינים ופרפראות מדות והליכות

פנינים

ראשי המטות (ל, ב) - מפרש רש"י, לומר לה שאחד ממנה די להפר, ואם אין ממנה צריך בשלשה הדיוטות. ורמז לזה בתבת משה נוסריקון ממנה שיפר הנדר, היכן שאין ממנה, מפירין שלשה הדיוטות, ותבת ראשי נוסריקון רב או שלשה יתירו. (רביד הזהב)

והחריש לה אביה וקמו בלגנדיה (ל, ה) - מקאן ראיה לדברי חז"ל ביבמות שתיקה כהודאה, כי בשתיקתו פאשר לא הפר נדריה, הקים אביה את נדריה ואת אסור נפשה. (נהר שלום)

החלצו מאתכם אנשים לצבא (לא, א) - צאו וחלצו עצמכם מגלותכם הפנימי, ואז תוכלו להיות אנשים לצבא. אנשי חיל לגיונו של הקב"ה. אנשים לצבא בגמטריה קדש יהיה לכם. שגם עניני לכם שהם דברים גשמיים פאכילה ושתייה, יהיו קדש לה. (אמרי חיים)

והם שמה רצח (לה, יא) - י"ז פעמים מזכר הוצח בפדשת ערי מקלט, כנגד י"ז הוצחיהם במזיד שמזכרים בתנ"ך, והם: קון את הקבל, אבימלך ברגדעון את אחיו, שאול את בהני נוב, הגר העמלקי את שאול, רכב ובענה את איש בשת, יואב את אבנר ועמשה, אבשלום את אמנון, אחאב את נבות, איזבל את נבאי ה', יהורם את אחיו, יואש את זכריה הנביא, עבדי יואב את יואש, מנשה את ישעיהו הנביא, יהויקים את אוזיה הנביא, וישמעאל את גדליה בן אחיקם. (מתוקים מדבש)

את שלש הערים תתנו מעבר לירדן (לה, יד) - שלש ערי המקלט בעבר הירדן היו: גולן, בצר, רמות, ושמותיהם נוסריקון גבר, כנאמר מי גבר יחיה ולא יראה מות, שהבורח לערי גבר יחיה ולא יראה מות. ושלש הערים שבארץ ישראל הן: חברון, שכם, קדש, ושמותיהם נוסריקון חש"ק, כנאמר כי בי חשק ואפלטוהו, דהינו מי שנמצא בערי חש"ק אזי ואפלטוהו ונפלט מגואל הדם. (שבת יהודה)

ויקצו משה (לא, יד) - פעם ובא ליד שבתה, ונרמז במשלי והסר כעס מלכה והעבר רעה מבשרה, שאם תחסיר רע"ה מן בשרי יואר זכ"ר, שפשאין כעס יש זכרון. (כסא רחמים)

ספורים בפרשה

איהשבע שבעה לאסר אסר עלינפשו (א, ב)

אחד מחסידיו של רבי שלמה מרדומסק שדך את-בנו, אולם משום-מה החליטה אם הפלה לבטל את-השדוך בתואנות שוא. השתתף הרבי בצערו, ובקש לזמן לפניו את המתנת פדי לדבר על-לפה. מיד עם בואה, החלה לטעון כי 'צעד בליהון דעלמא לא אסכים לשדוך, והרבי בקש ממנה לשמע את-ספורו: "היה זה בהיותי צעיר למים, ואבי שדך אותי עם בתו של רבי שמואל מקרזילוב. זמן התנהגה הגיע, אולם לפתע טענה אם הפלה כי היא מתנגדת לשדוך ודרשה את-בטולו. בני המשפחה הפצירו בה שלא לעשות כן, אולם היא באחת ומאומה לא ידונה ממקומה. וכשראתה שבעלה הרב עומד על-הדבר, קפצה ונשבעה שלא תראה את-בתה הולכת אל החפה עם חתן זה, והתבטאה שהיא מעדיפה אף למות מאשר להשתתף בשמחה. בסופו של-דבר, נחלשה התנגדותה מעט ובעל-פיה השלימה עם התנהגה הקרבה. ביום המידע, נסענו למקום מגורי המתחנים, וכשהגענו אל פאתי העיר התפלאנו לראות כי אף אחד לא ממתינ לנו. התקרבו אל בתי העירה, ונדהמנו לשמע את הבשורה האומה כי המתנתה אם הפלה, סימה אמש את כל ההכנות לחתונה, ולפתע אבדה את הקרבה והרופאים לא מצליחים להשיבה לחיים. בינתיים יצא הקול כי היא שבקה חיים לכל-חי, והשמחה נהפכה לתוגה. לא ידענו את-נפשנו, אולם הרב פסק כפי ההלכה, כי מכניסים את המת החדרה ומוליכים את החתן והפלה לחפה בשעה טובה. והיה הדבר ברור, כי שבעתה של אם הפלה התקומה בה, כפי שנאמר בתחלת מטות איהשבע שבעה לאסר אסר עלינפשו' אזי 'לא יחל דברו', אלא 'ככל-היצא מפיו יעשה' רחמנא לצלן". רבי שלמה מרדומסק סים את ספורו הנורא, וכבר לא היה צריך להוסיף מאומה. המתנתה נבדלה על-נפשה, והסירה מיד את התנגדותה העקשת לשדוך.

ולא-תחניפו את-הארץ אשר אתם בה (לה, לג)

רבי משה יצחק דרשן, המגיד מקלם, הקדיש את-חייו להפצת תורה ויראה בקרב העם באמצעות כשרון הנאום הנפלא שבו, ודרשותיו הותירו חותם עז על-השומעים. הוא לא נשא פנים לאיש, והיה מוכיח בשער על המעוות ודורש תקון המעשים. פעם גלה, כי שני סוחרים יהודים נסו לרמות את-הלקוחות, וצבעו את הספר שלהם לצבע אדמדם, עליו היו משלמים סכום גבוה יותר מאשר הספר הלבן הרגיל. יצא המגיד נגדם במחאה חריפה, כנה את-המלח שלהם בשם "מלח סדומית" כאנשי סדום הרשעים, והסוחרים שקלונם התגלה החליטו לנקם בו, והלשינו עליו בפני השלטונות כי הוא ממריד את העם נגדם. אולם תוך ימים ספורים שחרר המגיד באופן מפתיע, ויהי לפלא. התברר, כי המגיד היה סר לעתים לסניף הדאר בעיר, רוכש מספר בולים וקורע אותם. המנהל הבחין בכך, ולשאלתו הסביר המגיד, כי לעתים הוא שולח דברי דאר באמצעות אנשים פרטיים ולכן הוא קורע בולים שהוא רוכש, כדי למנוע הפסד מכספי הממשלה. הלה ספר למפקד המשטרה על ישותו של המגיד, ומרב התפעלות שחרר אותו מיד ממאסרו.

היה היה

איש ביידיד נדר לה'

מבחינה העלווים בשיבתו של גאון ישראל רבי עקיבא איגר, היה הנער יהושע שהגיע מהעיר ליובאר שבזוהר, והיה אף שאר-בשרו של רבו וקרוב משפחתו. למרות היותו צעיר לימים, כבר התבלט הנער בחריפותו וגאונותו, ורבותיו נבאו לו עתיד מזהיר. באחד הימים נכנס איש נכבד בשערי הישיבה, ובקש להפגש עם ראש הישיבה בכבודו ובעצמו. היה זה יהודי חסיד נשוא-פנים, מגדולי מעריציו של ה"סבא קדישא" רבי ישראל מרז'ין, וכיון שבתו הגיעה לפרקה, בקש למצא לה בחור ירא שמים ולמדן מכל. לשמע הבקשה, הצביע רבי עקיבא איגר ללא הסוס על קרובו הנער יהושע מליובאר, ולאחר שהאורח תהה מעט על-קנקנו, מצא חן בעיניו ויאמר לדבק טוב. זמן-מה לאחר מכן נערכה החתונה בשעה טובה ומצלחת, והחתן הצעיר השתתק בסמוך למגורי חתנו, על שלחנו היה סמוך ובתורה היה הוגה ללא הפוגה. פחסידי נאמן, היה החותן נוסע מעת לעת אל רבו הנערץ, ועתה החל להפציר בחתנו הצעיר להתלוות עמו בנסיעתו כדי להנות אף הוא מזיו הדרתו של צדיק הדור. אולם הלה, שהיה חניף עולם הישיבות וראה בנסיעה אבוד זמן יקר ובטלות-תורה, סרב להצעה, והעדיף להמשיך לשקד על-משנתו. החותן לא ותר על-נקלה, אולם חתנו דבק בדעתו, והדבר חזר ונשנה פעמים מספר. אולם באחת הנסיעות, הפציר בו חותנו שוב ושוב, עד שרבי יהושע החליט להצטרף אליו אך הפעם הזאת, כשהוא מתנה עם חותנו תנאי ברור, כי מעתה ואילך לא יטרידו יותר בדבר ויעזבו לנפשו. ובעוד בני המשפחה טרודים בהכנות לקראת הנסיעה, היה החתן רבי יהושע עסוק בהכנות שלו. הוא החליט לערוך לצדיק מרז'ין 'בחינה' משלו, ואם לא יעמד במבחן, אזי יוכיח לחותנו כי הצדק עמו, ולשוא הוא מכלה את זמנו בנסיעות אלו, וכיון שכן תהיה זו הנסיעה הראשונה וגם האחרונה לרז'ין. באותה עת, עסוק היה החתן הצעיר בסגית הנדרים הנזקרים בתחלת פרשת מטות, וקשה עצומה הטרדה את-מחו, עליה לא מצא פתרון המניח את-הדעת. בלמודו במסכת נדרים דף ט"ו, נתקל בדברי הגר"תא, כי נדרים אינם חלים אלא על-דבר שיש בו ממש. מה-שאיין-כן שבועות שהן חלות גם על דבר שאין בו ממש. ולדגמה, אדם שנשבע שלא יישן או שלא ידבר, אזי השבועה חלה עליו, והדבר גם נפסק להלכה. ואילו בזהר הקדוש פרשת משפטים, נאמר בדיוק להפך. השבועה אינה חלה אלא על-דבר שיש בו ממש, ולעמתן הנדרים חלים אפילו על דבר שאין בו ממש, סתירה בולטת ותמוהה, שלא נתן לישיבה בשום אופן. מצא החתן הצעיר הזדמנות בדבר, והחליט בנפשו להרהר במחשבתו בסתירה זו בשעה שיעמד לפני הצדיק מרז'ין, "ואם אכן צודקים החסידים בספוריהם והעצמותיהם, כי הרבי הוא יודע מחשבות, אזי בודאי יפנה הרבי אלי וירגיש בקשיתי. ואם אמנם גם ימצא לזה תרוץ הולם וקולע, אענה בעל-פירחי אמן ואודה לחותני כי אמנם איש צדיק ובין בתורה הוא הרבי, וללא ספק אהפך להיות ממעריצו ושומע-לקחו", חשב רבי יהושע בלבו, ומסקנתו ההפוכה מובנת מאליה.

והנה נכנס החותן הנכבד אל הקדש פנימה, פאשר חתנו הצעיר משתרך אחריו, וכלו נפעם מההוד וההדר השרויים בהיכלו של-מלך. באותה שעה ישב הצדיק מרז'ין על-כסאו, כאשר אחד מחשובי הרבנים יושב לצדו, וסביבם עומדים חסידים רבים שהטו אזנם לשמע את שיחם ושיגם. תוך כדי כך הופיע חסיד נכבד ושמו רבי לייב מבאר הסמוכה לויניצא שבאוקראינה. כיון שהלה נחשב כאחד מזקני החסידים, פנו לו האברכים מעבר והרבי קבלו בסבר פנים יפות, ואף צוה למשמשו להגיש לפניו כבוד. כשאר החסידים הסה גם האברך רבי יהושע את-אזנו לשמע את דברי הרבי, והנה לפתע נדהם לשמע פיצד הרבי פונה לחסיד רבי לייב ואומר: "מילא אותנו, אין הצבור מחשיב כלמך, על-אף שאנו זוכים לסים מדי חדש את כלי-הש"ס. אולם סבא, המגיד הגדול ממזריטש, היה מחזק ומפרסם כלמך נודע וגאון עולם. והנה פעם בקש אחד מבני ליטא לנסותו, והחליט להרהר בקשה מסוימת, כשהוא מחליט בלבו שאם זקננו המגיד יכון למחשבתו וקשיתו ואף יתרוץ אותה קראוי, אזי יתחיל להאמין בו. קשיתו של אותו אדם עסקה בסתירה מפרשת בין דברי הנקרא בנדרים לבין הזהר בפרשת משפטים, אם נדרים חלים על-דבר שאין בו ממש או לא". הרבי עצר מעט, ובעוד האברך רבי יהושע עומד נפעם ונרגש, שמע פיצד הרבי ממשיך ואומר: "תרוצו של זקננו המגיד אינו נוגע עתה לנו, ואנו נתרץ בדרך אחרת. הרי במסכת בבא-מציעא אמרו חז"ל שבישיבה של-מעלה נחלקו בספק אם בהרת קדמה לשער לבן. הקב"ה אומר סהור ומתיבתא דדקיעא אמרו טמא, ואמרו בשמים מי נמצא בעולם? והשיבו שרבה ברי-נחמני נמצא, ויצאה נשמתו בטהור. והנה הרקב"ם פסק בבני הישיבה של-מעלה שהנגע טמא, וה'כסף משנה' תמה על-כך, שהרי רבה ברי-נחמני פסק כמו הקב"ה. אלא מה יש לנו לומר? שמתבתא דדקיעא היא גמרא, והזהר הוא הקב"ה". כשסיים ה"סבא קדישא" מרז'ין את-דבריו, אותם הרצה בפני החסיד רבי לייב מבאר, הסתובב לפתע לעבר הקהל, וכשראה את האברך רבי יהושע, אמר לו: "נו, אברך! האם כבר תהיה לחסיד נאמן?" ומיד הושט לו את מקטרתו כדי שידליקנה, כבוד חשוב מאד בחצר רז'ין.

ובעל המעשה בעצמו, רבי יהושע חריף, ספר את המעשה לרבי ישראל יעקב יעב"ץ רבה של קרימניטשוק, פאשר הצטרף לבית-דינו לדיון סבוך, ותחת אחד השיחים ספר את המאורע הלו שהותיר בו רשם עז. והפכו פמוכן לחסיד נלהב של ה"סבא קדישא" מרז'ין, עד יומו האחרון. ♦

מאורות

רבי אליהו לואין ה'בעל-ישם' מוורמייזא זצ"ל
ליום ההולולא כ"ט בתמוז שצ"ו

מגדולי רבני אשכנז בדורו, בקי בתורה הנגלה והנסתר, דרשן ופיטן. נכדו של השתדלן הדוע רבי יוסף יוזלמן לואין איש רוסהים, מצאצאי משפחת לוריא-אשכנזי נכדי רש"י הקדוש, מושם נוצר בנו המשפחה לואין, ובמקורו לוא"ש נוטריקון לוריא-אשכנזי. למד מפי גדולי הדור, ולאחר מכן למד בישיבת המת"ל מפרג. התקבל לרבנות הקהלות באשכנז פולדא. הנאו, מנצא פרידברג, והתפרסם על-שם רבנותו בעיר וורמייזא, שם הרבין תורה בישיבה ש"סד, ושם מקום מנוחתו. חבר חבורים רבים, ומתוכם פרושים על שיר השירים וקהלת, פאור ערוך על הזוהר, וכן על בראשית רבה, באורים לספר חובות הלבבות ועל פרוש רבני בחי על-התורה. נודע במקביל ובעל-שם, ואף עסק בהכנת קמעות וסגולות שונות. בעל "סדר הדורות" מעיד עליו שפגא אדם על-ידי שמות, ויש אומרים שאילו הפונה בשו"ת "חכם צבי" על רבי אליהו בעל-שם שפרא אדם, והוא מסתפק שם אם אפשר לצדפו למנוח, ואף שהוא מזכר קרבה של חלם, כבר כתב ה"צמח דוד" שרבי אליהו שמש ברבנות חלם שבזורמייזא, כי לפני היתה חלם פרוה של וורמייזא, ומוסיף על-כך רבי יעקב עמדין, שלאחר יצירתו גדל האדם שנקרא מאד, ורבי אליהו התירא שלא יחריב העולם. "על כן לקח ונתק ממנו השם שהיה דבוק עדין במצחו, ועל-ידי זה נתפשל ושב לעפרו. אבל הדיקו וקשה בו שריטה בפניו, בעוד שנתעסק בנתיקת השם ממנו בחזקה, והיה נרדף בידי הרשעים ונחפא".

יוסיף דעת

בפרשת מטות האריכה התורה לבאר את חשבון השלל שנלקח מן המדיינים, וחישוב המוצית והמסס, והאריכו הראשונים להסביר את הצורך בפירוט החשבון, ונתנו זה כמה טעמים. חכמת החשבון היתה ידועה לחכמי ישראל הקדמונים, עוד בטרם שלטו בה אומות העולם, והתייחסו אליה כ'קדושה וטבוח' ללימוד התורה, כלשון הרמב"ם באגרותיו, והביאה החת"ם סופר והוסיף שהם "פתחים ושערים לה", ר"בנשר אשר בו תעבור מחשבתנו מאלה הדברים הנשמיים המוחשים, אל הדברים הנמצאים המושכלים" - כהגדרת הר"ם. נשתמר פיוט שכתב רב האי גאון בשבח ידיעת החשבון: "דעה חכמה ואם דעתה פליאה, דעה חשבון ובין ספרי רפואה, ותדע לך אז מולד לבנה, ועת המועדים שנה בשנה". הרמח"ל ראה בלימוד חכמת ההנדסה התשבורת והתכונה, הכרח "להגיע אל הידיעה הנכונה והבורה, כאומן אשר יחסר לו כלי האומנות, ו'הרצוזה להיות חכם בישראל, ילמד עיקרי ההנדסה, התשבורת והתכונה הראשיים עד שידעם". בדומה לכך כתב הגר"א מוויילנא, שהאדם צריך לדעת שלוש חכמות, חכמת האלקית היא התורה, הטבעית הוא המדע, והמעשית למלאכתו ופרנסתו, וכך העיד רבי ישראל משקלוב משמו, ש"כל החכמות נצרכים לתורננו הקדושה ולכלולים בה, חכמת אלגברה ומשולשים והנדסה". ואומנם, החיבור היחיד שכתב הגר"א כספר, ולא כהגהות או ככתבי תלמידים, הוא "איל מושל" - "על חכמת המשולשים וההנדסה". הגר"א גם הורה לתלמידיו רבי ברוך משקלוב לתרגם ללשון הקודש את הספר 'אוקלידוס' שחיבר החכם היווני אוקלידס אבי חכמת הגיאומטריה, "יען כי התורה והחכמה נצמדים יחד". אולם רבי יעקב משה נדב הגר"א מעמיד שלושה תנאים לכך, למלא תחילה כרסו בתורה ומצוות, ללמוד חכמות רק לתועלת, ולא להאריך בהן, ואף גדולי ישראל שהתנגדו ללימוד חכמות זרות, התירו ללמד נערים חשבון זמן מועט ביום, ועליסמך זה נהגים עד כה ימינו.

וְחֻמְרִים אֶחָד וְשֵׁשׁ אֲלֶיָּהּ

גולת יהודי תימן, ששרשיה נעוצים בשלהי תקופת בית המקדש הראשון, היתה רצופה תלואות ויסורים קשים בין הערבים המסלמים, שהיו מצרים את צעדי יהודי תימן והקשו את עלמם עליהם בשנאה עזרת. אולם מתחת שנאתם העמקה שפעפעה בהם כארס של־עכנאי, היתה טמונה בהם יראת־כבוד כלפי היהודים בני עם חכם ונבון, וסברו כי אין דבר נסתר ונגלם מהם, שכן 'אהל אל בתוכי' הם היהודים, כלשונם של ערביי תימן, דהינו 'עם הספר' הנבחר, ואס־כן חכמתם חובקת עולם, ולא רק שהם בקיאים ברוי תורת ישראל, אלא האמינו כי בקיאים הם בתולדות הערבים המסלמים יותר מאשר הם עצמם יודעים, ולכן היו המסלמים בתימן מרבים להטריד את יהודי המדינה בשאלות על נביאם מוחמד ותולדותיו, בטענה ש"הכל כתוב בתורה שלכם", ו"רק בגלל שנאתם שונאים אותנו, אתם מעלימים מאתנו את חכמתכם, ואינכם חפצים לשאת אותנו בה..."

חרוצים הם יהודי תימן, ובקריאים בכ"ד ספרי הקדש השגורים עלי־פיהם, כמו גם שירי־קדש של המשורר אבא שלום שבזי ופיטגנים אחרים, בקשות ותפלות שונות, ואותם היו משננים ומפזזים בכל עת־מצא. דבר רגיל היה לראות רוכל תימני או איש מסחר, כשהוא מהלך בדרך ומפזז בחשאי מזמורי תהלים בשטף או שיר על־שפתיו, בהתאם למצב־רוחו ולפי הזמן, וכאשר היו מספר סוחרים עושים דרכם יחד, היו מנצלים כל־רגע לעסק בתורה ביניהם, ולשאת ולתת בהלכה.

היה זה באחד מימי השבוע של פרשת מטות, כאשר קבוצת סוחרים יהודית עשתה את־דרךה בין הישובים בתימן, ועסקה בהרגלה בדרך תורה. באחד מעקולי הדרך, הגיעה לקראתם קבוצת מסלמים תושבי אל־גי'עדי שבשרעב, שנחשבו כאצילים בין ערביי המדינה, בין שהיו 'מייחסים' כצאצאיו של נביאם. בנויים היה 'סאדה', דהינו אדונים ואצילים חשובים, וכל אחד מהם היה מכנה בתאר כבוד 'סיד', הללו היו מתנאים ב'יחוסם', וסמן ההפר שלקח היה כבד שפרכו לראשם מצנפת ירקה, צבע המקדש על המסלמים, ורק להם היה מתר לשלשל חלק מהמצנפת על ערפם... מסלמים אלו, היו ידועים כשונאי ישראל מבהקים, וכאשר היו מבקש יהודי תימני לתאר מישהו שרוחש שנאה עזרת למשנהו, היה מגדיר אותו: "זה שונא אותו כמו סאדאת אל ג'עדי..." למראה המסלמים הגאים, נפל לבם של הסוחרים היהודים בקרבם, וקווי כי המפגש ביניהם יעבר בשלום, או למצער יצאו ממנו 'בזול'. והנה פונים המסלמים אל הסוחרים היהודים בשאלה: "מי הוא המורי שלכם?" דהינו, מי הוא הרב והחשוב שבחבורתכם, לו נוכל להציג את שאלותינו? השאלה היתה במקומה, שכן יהודי תימן הענותנים והענועים, לא היו מתבלטים בחכמתם וידענותם, ואף הרבנים שבהם לא היו נכרים במלבושיהם על־פני אחיהם. נהוג היה אמןם במחוז שרעב, שה'מורי' היה לובש חלוק לכן ולא שחר במנהג יהודי תימן, אולם זאת רק בשעה שהיה משמש בתפקיד רבני, כגון בהתנה או בבירת מילה, אולם בחיי היום־יום "לא נשא פני שרים ולא נכרי־שוע לפני־דל כיי־משעה ידיו כלם". בחבורת הסוחרים היהודים, היה אחד שהיה תמים ופשוט, וידיעותיו בתורה היו מעטות ודלות, הלה הצביע מיד על הרוכב לצדו, וקרא לעבר המסלמים: "הנה, זה המורי שלנו!" לשמע התשובה, הרים אחד המסלמים, כנראה מנהיג החבורה, את קולו, ושגר את שאלתו הפתיעה אל המורי היהודי: "הבה ואבדק אם אמנם חכם אתה, או שמא מהתלים אתם בנו ואין אתה המורי", אמר נא לי, כמה נביאים עמדו לנו המסלמים?" השאלה הבלתי צפויה נפלה על ראשו של החכם היהודי פרעם, והוא שקע במבוכה עזה. "מה לי ולנביאיהם הכסילים של רשעים אלו?" אמר בלבו, "ומה אענה להם על שאלתם המטפשת?" חשב. "אם אפליג בתשובתי ואנקב במספר גבוה, שמא אתפס כבדאי והללו יכריזו עלי כשקנן ורמאי. ואם אמעיט במספרם, שמא אמצא מזלזל כבבובם, ואביא חלילה את עצמי ואת כלי־החבורה בסכנה". פיון שקד, התחכם האיש ואמר: "אין נביא גדול יותר למסלמים, מאשר מוחמד..." הבעת תרעמת נכרה על־פי המורי המסלמי, ובזלזול אמר: "זו תשובה פשוטה, שכל נער יכול לענות אותה. אבל אני מבקש לדעת את המספר המדק של כל הנביאים שלנו, ואם אין אתה יודע לענות לי, לא מורי אתה, אלא איש פשוט והמוני". ומיד הביט על שאר הסוחרים ושאל: "מי מכם יודע את־התשובה?" ובעוד כלם שותקים במבוכה, קפץ היהודי התמים, זה שהצביע תחלה על המורי, ואמר בקול: "כן אדוני, אני יודע את־התשובה!" "כמה" שאל האציל הערבי בלהיטות, והיהודי השיב בקול רם: "ששים ואחד אלה!" נהרת שמחה נשפכה על־פני המסלמי, והוא ספק פפים בהנאה גלויה: "הנה, זה המורי האמתי שלכם! כנראה שמענוה בקש זה להסתיר את־הדבר, והצביע על־חברו שאינו יודע מימינו לשמאלו". הסוחרים היהודים נשמו לרוחה, כאשר ראו כי התשובה המיוזרה התקבלה על־לבו של המסלמי, ורוחה פשטה בלבם כשראו כי הלה הורה לחבריו להמשיך בדרךם, ועזבו לנפשם.

"מהיכן לך מספר כזה?" הקשו הסוחרים את חברם התמים לאחר שהערבים הסתלקו, "אמנם אנחנו יודעים שהערבים מטבעם אהבים מספרים מגזמים ומדמיינים, וכל המוסיה הרי זה משבז, אבל מדוע החלטת לזרז דוקא מספר לא עגל ולא שגרת זה?" והלה מביט בהם בעיניו התמימות ואומר: "מה לכם תמהים? והרי מקרא מלא הוא בפרשת מטות, שאנו קוראים בשבת הקרבה ובאה: **וְחֻמְרִים - אֶחָד וְשֵׁשׁ אֲלֶיָּהּ**. ומי הם החמורים הללו, אם לא נביאיהם של בני חמורים אלו..."

פניני אור החיים

מדברי האור החיים הקדוש על הפרשה

נקם נקמת (לא, ב) - ואומר אחד תאסף אלי־עמך, נראה כי נתפס לומר לו שנקם לכן אינו שלם התקון לאסף אלי־עמך, פרוש שיהיה לו מונע בדיו ומנענו מגשת נפשו למקום מושבה שיקרא עמיו כידוע, עד שיעמידנו במשפט, כי עלי־הכל יביא ה' במשפט וסביביו נשערה מאד, והמונע הוא לפי שהשלם הזה נתרפה במעשה זמרי ולא עשה דבר, כאומרים ז"ל שרפו דיו, והקפיד ה' עליו שלא נקם עד שעמד פינחס, ולזה, כשהגיע זמן פטירתו אמר ה' אליו תקון לדבר זה, שנזנע מהתנקם מעשי רשע, וקום ויתנקם ממדון שסבבוהו, ואחר שישלים התקון יאסף אלי־עמיו באין שטן ואין וכו', וזה מחסדי אל ואהבתו לידיו יתם כמעגל־צדק:

מאת הסודנים (עו) - ואומר מאת ולא הספיק לומר מהסודנים, אולי שרמו לזולתם הנמצא אתם והוא בלעם שנמצא שם איז והרגוהו, דכתיב ואת־בלעם וגו'. ואולי כי לזה מזה ה' הדבר קדם שיחזר בלעם לארצו, כי לא היה במדון אלא לקחת שברו כאומרים ז"ל ועמד לחזר, וז' פרוש רשת לרגל וצדו לדרך נקמת:

החלצו (לא, ג) - ואומר לתת נקמתה, גם זה מההתחכמות להשגת הנקמה, שצוה אותם שתהיה כונת הנקמה לקנאת ה' אשר פרסו בטול מצותיו ורצונו יתפרד, ולא להתנקם על המסבב מהחטא שמתו כמה משוראלי, כי לכשתהיה הכונה על־זה אין במעשה מצוה להסתיע באמצעותם להנקם מאויב, והגם שה' אמר אליו נקמת בני ישראל, לא אמר אליו שיאמר לישראל לשון זה, אלא שדבריו היו עם משה נקם נקמת בני ישראל, ומשה נתחכם לעשות הדבר בדרך זה לקדם הנקמה של ישראל שנצטוה עליה במאמר נקם:

דברי הימים

בליל שבת קודש פרשת אלה מסעי, כ"ח בתמוז תרמ"ו, לאחר שהספיק להתפלל תפילת ליל שבת ולקדש על היין, חש רבי שלמה גאנצפריד בעל ה'קיצור שולחן ערוך' כי הגיע עת פרידתו מן העולם, והוא מיהר לאסוף את צאצאיו כדי לצוותם לפני מותו. לאחר מכן נטל ידיו, התוודה וקרא קריאת שמע, ויצאה נשמתו בטהרה בהסתלקות נפלאה. כשנפתחה צוואתו השתמומו אנשי החברה קדישא לראות, כי הוא מבקש להיקבר בין אביו לסבו, וכיוון שידעו היטב כי המקום צפוף, לא ידעו מה לעשות. החליטו החברים לצאת אל בית העלמין, ולהפתעתם גילו כי נתמנה מקום בין שני הקברים, ושם נטמן בשנת "שבת משו"ש לבנו" כנחרת על המצבה, משו"ש - בגימטריה תרמ"ו. רבי שלמה חיבר ספרים רבים, בהם "קטת הסופר" על הלכות סופרים, שזכה להסכמה נלהבת של החת"ס סופר: "עיינתי בו ועברתי בין בתריו מרישא לסיפא, והנה כולל יפה רעייית ומום אין בו, מכוון להלכה על דרך האמת, ואמרת מי יתן ה' יבצע מעשהו, אז אני פוקד על כל תלמידי המחויבים לשמוע בקולי, שמיום הדפסת הספר קטת הסופר הלו, מכאן ואילך לא יתנו רשות וכתב קבלה לשום סופר, כי אם שיהא בקי בספר הזה ורגיל על לשונו, כדרך השוחטים שנוטלים קבלה כך יתנו עם הסופרים, וסופר שאינו בקי בספר הזה יפסל מאומנותו", וכן חיבר ספרים על הלכות טהרה, שחיטה וגיתין. אולם את עולמו קנה בספרו "קיצור שולחן ערוך" שהפך להיות אחד מספרי היסוד של עולם התורה, ואין לך בית בישראל שאין בו ספר זה ואין הוגים בו בכל עת מצוא. הספר יצא במהדורות רבות עוד בחיי המחבר, וחלקו ללא רשות, ובמרוצת הדורות נוספו עליהם הערות והוספות, וכן שינויי מנהגים בעדות השונות.

מטעים

ואת פניחם בראלעזר הכהן לצבא (אס)

אין הפרוש שמשלח את פניחם לצבא יחד עם אנשי החיל, שאס"פ ויתרה תבת לצבא, שהרי כבר נאמר וישלח אתם משה אלף למטה לצבא, ודי היה לומר ואת פניחם בראלעזר הכהן, אלא שבא לומר שפניחם היה כהן לצבא והיה כהן משוח מלחמה, ולכן לא הלה לא משח ולא אלעזר, מפני שהיתה מצוה של פניחם שעשו אותו למשוח מלחמה. אולם פרוש זה אינו עולה בקנה אחד עם טעמי המקרא שהתבות בראלעזר הכהן מטעמות במהפך פשטא, וטעם הפשטא מחבר את תבת הכהן עם אלעזר ולא עם לצבא. (העמק דבר)

את פאת קדמה אלפים באמה (כלה ה)

בפסוק זה מופיעים הטעמים ירח ברימו וקריני פרה בפעם היחידה בתורה, ובתנ"ך כל מופיעים טעמים אלו ט"ו פעמים. ירח ברימו נחשב בין שמות הטעמים המחברים, והוא משתנה של הטעם קריני פרה. וסמן לטעמים המשתנים: ממתקומם = מנה, מהפך, תלישא קטנה (וילעית ברינפתלי נחשב כמפסיק). קדמא, ודמא, מרמא, מרמא פקולה, ירח ברימו. קריני פרה נקרא גס"פן פור גדול, וירח ברימו נקרא גס בשם גלגל או אופר, ובראש מכה אותו עגול. רבי אליהו מני מצא רמז בטעם פור גדול לפזר ממונו לצדקה, ויוסף מעשים טובים כמו הרה שגדל מיום ליום.

מדגש

סופו של בלעם הרשע היה שהרגוהו חברי כמובא בפרשתנו, ושם רשעים ירקב. ורבים תמחו, כיצד נקרא רבי יהודה, אחד המדקדקים הקדמונים בתחלת הראשונים, בשם 'ברבלעם', ואף כתב פיוט לסליחות הנקרא 'בזכרי עלימפכר' וסמנו 'בלעם', וכי זהו שם אביו בשמו של בלעם הקוסם? והיו שקבעו מפני זה שמנה עם הקראים המופרים בתורת חז"ל, אולם אין זה אלא דברי הבל, כי אין זה שמו הפרטי של אביו, אלא כנוי ערבי בשם 'אברבלעם', כפי שאברעזרא לא היה בנו של עזרא אלא של רבי מאיר, והוא עצמו מזכיר את אברבלעם פעמים רבות, ואין זה אלא כנוי משפחה כנהוג אז. אף נקוד השם הוא בלעם בפתח ולא בלעם בחדיק, ואין להבין שנייה. מקור השם הוא חבור של השמות אבראלעם, והוא שם שנמצא בכתבים ישנים בגניזה הקהירית.

ממלח

בקהלך אתה נערכה מנגינת תרום לעניי העיר, אולם אחד העשירים שהיה כהן, קפץ אתידו. נשנה הרב ואמר: "עכשו התבטחה לי קשיה שהטרידה את מנוחתי זה עדן ועדנים. מצאנו בדברי חז"ל, שאמותיהן של הכהנים הגדולים היו מביאים מזון לגולים בערי המקלט, כדי שלא יתפללו על הכהן הגדול שימות. ותמיתה היתה לי מדוע לא היו הכהנים בעצמם עושים כן? אלא שבהן מקצת כמו שיש לנו, אינו מסוגל לתת לזולת אלא רק לקבל ולטל. ויהיה להן שבלימיה נאמר אצל הכהן, ולקח מלא תפניו, ובגניזה נאמר 'באנחנו נתן' בלבד..."

חז"ל אמרו כי אמותיהם של הכהנים הגדולים היו מספקים מהיה וחסות לגולים בערי מקלט, כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו, שהרי עליהם לשבת בערי המקלט עד מות הכהן הגדול, ואז ישובו אל ארץ אחרת. וכבר תמחו רבים ושאלו, כיצד יתכן שבגלל שהגולים מקבלים מזון מאמותיהם של הכהנים, אזי לא יתפללו שימותו על מנת שיוכלו לשוב הביתה? אלא שזהו בקשה של מדת הכרת הטוב. ברגע שהם קבלו טובה הנאה מאמותיהם של הכהנים, כבר אינם יכולים להתפלל בלב שלם למותם, מפני שבסתר לבם הם מפירים להם טובה, ואף הם רוצים בטובתם.

בראשית הנסודות תנועת החסידות, באשר המחלקת בנגדה היתה עזה מחשש שעתידיה לערף שנויים במסורת הצרופה מדורידור, יצאו גדולי עולם בחרם כנגד התנועה וראשיה, ונדו אותם מלבוא בקהל. אחד מגדולי ישראל בעת ההיא היה רבי חיים מוולוז'ין, גדול תלמידיו של הגר"א מוילנא, אולם למרות כל ההפצרות בו, סרב לחתום על פתבי החרם כנגד החסידים, וכאשר תמחו בקניו על כך הסביר, כי פעם זכה לטובה גדולה מאד מאחד מצדיקי החסידות, וכיון שכן סבר שאסור להיות בפנייטובה כלפיו וכלפי תנועתו. והוכיח זאת ממשה רבנו עליו השלום, שסרב להבות את-היאר ואת-האדמה, מפני שהיטיבו עמו ולא רצה להיות בפנייטובה כלפיהם.

רבי יוסף שלמה פהנמן ראש ישיבת פוניבז', היה מלא וגדוש במדת הכרת הטוב, ותדיר היה מרעיף על סובביו תודות וברכות בכל פעם שהזדמן להם לשירתו. ספר אחד מעובדי המטבח ביושיבה, אדם שומר תורה ומצוות שהיה שומר את יום הזכרון לפטירת הרב פאלו מדבר ביום השנה לפטירת אביו מוילדו, "כי היו זמנים שבהם נעדרה הרבנית מביתו של הרב מוילנא, והייתי מביא לו את ארוחתיו ממטבח הישיבה, ובכל פעם היה מביע דברי תודה נרגשים כל-כך, עד שהיה נראה פניו המקבל נדבה מאנשים שרחמו עליו..." ויש להוסיף על-כך, כי הרב היה מקפיד לשלם על כל הארוחות בכסף מלא, מתוך זהירות יתרה שלא להנות מכספי הישיבה לעצמו. יום אחד, חלפה ליד הישיבה לווית של יהודי פלוני מתלא-אביב, איש לא מבר, והרב בקש מהתלמידים לדרת ולחלק כבוד אחרון למנוח. הוא עצמו הצטרף גם-כן למלוים, וכאשר הגיע קרוב לבית-העלמין, אליו לא נכנס בהיותו כהן, בקש לשאת דברים, ובהספדו הסביר מדוע בקש מבחורי הישיבה ללוות את הנפטר לבית-עולמו. "היה זה בעצומה של השואה האיומה, בימים בהם נרגשו אמות הספים בעולם ורבבות מאחזינו בני ישראל והבולו למחנות ההשמדה. באחד הימים נזקקתי לשלח מברך בהול לכמה ידידים שהתגוררו ביהונסבוג שבדרום אפריקה, כדי לבקש מהם למכור את אחד הנכסים שם, ולשגר את המעות אלי לארץ-ישראל לצורך גניית ישיבת פוניבז'. נסעתי למברקה של הדאר בתלא-אביב, אך כשהגעתי לשם אחריו קרוב לשעה, גליתי כי אין ברשותי מספיק מעות כדי לשלם את מחיר המברק. פניתי אפוא לבית-ההכנסת הגדול ברחוב אלנבי כדי להתפלל תפלת מנחה, ובהליכתי פגש אותי אדם זה, המנוח שלפנינו, והוא שאל אותי מדוע פני רעים ומדכאים. שחתי לו את-עצמי, דברים פהויתם, והוא הביט עלי במבט משתומם 'האם דעתך השתבשה עליך?' שאל אותי בתמיהה, 'הרי האויב הנאצי עומד כבר קרוב לשערי ארצנו, וכל סוחר ובעלהון מנסה בלי-דרך אפשרית כדי להוציא מכאן את-הכסף, ואמה מבקש דוקא להכניס לכאן ממוץ? זאת לשם מה? לשם רכישת גבעת טרשים ובשביל חלום מדמה של בגין ישיבה?' לו לעצתי תשמע, קום וסע לדרום-אפריקה, אם באמת יש לך שם כסף..." שמעתי את דבריו שלי-האיש, ואמרתי לו אני מאמין באמונה שלמה, כי בהרציון תהיה פליטה, כפי שנבא ה'חפץ חיים' באזני, ובטוח אני כי רגליו של האויב לא תדרוכנה בארץ-הקדש. ואספן חובתנו בשעה גורלית זו היא להקים מרכז התורה, לבנות ישיבות חדשות ולהחזיר עטרה לישיבה. מיד כששמע האיש את דברי, שנה את-עצמו ואמר 'נצחתי רבי, ושכנעת אותי באמונה האיתנה שלך. צודק אתה שדוקא בעת יש לבנות היכלי תורה וישיבות, ומיד שלף את-ארנקו ושקל לידי את הסכום הדרוש לשליחת המברק. וכתוצאה ממשלוח זה, התפתחה השתלשלות העניינים, וישיבת פוניבז' קמה וגם נצבה. ומתוך רגש של הכרת הטוב לאדם זה, שהיה לו חלק בבריאת הישיבה פשהארץ היתה תהו ובהו, הרגשתי חובה לחלק לו כבוד וללוותו למנוחתו".

בערב ימיו, נפל רבי שלום איזן ממורי הצדק בירושלים, למשפך, ונסע לארצות-הברית כדי לדרש ברופאים, אך הללו לא מצאו לו מזור, והוא שב לארץ-הקדש. בערב פורים תשמ"ו נפטר רבי משה פינשטין, מאורה של גולת אמריקה, ולוויתו התקיימה בירושלים בשושן-פורים. אך מרבי שלום ששכב חולה ומתסר ב'סוריו, נבצר להשתתף בלוויה הגדולה למרות רצונו העז. לאחר מכן קרא לבנו ואמר: "נראה לי, כל עלי-פי דין עלי לאסוף מנון של עשרה אנשים, ולבקש מהם שיעלו עליקברו של רבי משה פינשטין, כדי לבקש מחילה בשמי, על שלא השתתפתי בלוויתו". הבן נדהם, שהרי לא היה בכחו להשתתף, אולם האב הסביר: "נכון הוא שמדין הללית המת הייתי פטור, ואף מדין הללית של גדול בישאל שלמד ולמד פטור הייתי. אולם פיון שרבי משה בא לבקר אותי בשעה ששהיתי בארצות-הברית, הריני אפוא אסיר-תודה לו, ולנכח הכרת הטוב אין לי שום תרוץ למה לא השבתי לו כבודו". לא נותר לבן הברכה, אלא להבטיח לאביו כי יעלה על הציון של רבי משה פינשטין ויבקש מחילה בשמו, ואכן גם קים את-הבטחתו.

"ויקניו מחרדה ויחניו במקהלת" - היה הסבא קדישא מרדושיץ מפרש ואומר: אם שריו אדם במצב של 'חרדה' מחמת הרפתקאות שונות שבאו עליו, אזי העצה היא 'ויחניו במקהלת' - להתחבר יחד במקהלות ישראל באהבה ואהבה, איש את-רעהו יעזרו וילאחייו יאמר חזק".